

**ДІБРОВНИК, АБО ВІВСЯНКА ЛУЧНА (*OCYRIS AUREOLUS*) –
КАНДИДАТ НА ЗАНЕСЕННЯ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ**

Книш М. П.¹, Грищенко В. М.²

¹ Гетьманський національний природний парк
knysh.sumy@email.ua

² Канівський природний заповідник
aetos2@ukr.net

Дібровник, або вівсянка лучна (*Ocyris aureolus*), відноситься до видів, глобальні тренди чисельності яких викликають великі побоювання в орнітологів і фахівців з охорони природи. Ще недавно він вважався одним із найбільш численних птахів Палеарктики. Аналіз наявних даних показує катастрофічний спад чисельності всієї популяції цього виду на території Росії (між 1980-м і 2013 р. на 84,3-94,7%), а в багатьох регіонах і повне зникнення [34, 5, 19 та ін.]. Визначальним фактором пришвидченого зникнення цієї вівсянки вважається широкомасштабний браконьєрський вилов на міграційних шляхах та в місцях зимівлі, перш за все в Східній та Південно-Східній Азії [34]. Мільйонні зграї дібровників, поіменованих у Китаї «рисовим птахом», скупчуються в період осінніх міграцій і на зимівках на рисових та інших полях у Південному Китаї та прилеглих країнах. І в таких же величезних кількостях він використовується як делікатесна їжа на традиційному щорічному «Фестивалі їжі» в цій країні [37, 20]. Тільки для одного з магазинів у провінції Гуандун за сезон знищується близько 500 000 дібровників [32]. Формально цей бізнес був заборонений в 1997 році, але як тіньовий зберігає своє існування й понині. Не менш суттєва, а можливо, основна причина – різка інтенсифікація сільського господарства в Китаї, що веде до значного хімічного забруднення, скорочення оселищ, нестачі кормів і врешті-решт до росту смертності і погіршення стану птахів [5, 19]. Вказується також на повальну моду на опудала дібровника в сучасному Китаї [16]. У заплавлених угіддях європейської частини Росії додається ще один негативний фактор – повне припинення сінокоосу і випасу худоби, руйнування дренажних систем, що з роками приводить до заміни лучного різнотрав'я злаково-осоковими асоціаціями, заростанню чагарниками і заболочуванню [19]. Негативно впливає на популяцію дібровника і випалювання трави на луках [38]. Наразі дібровник віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується [23], занесений до ряду регіональних Червоних книг [3, 13 та ін.].

Неосяжний ареал дібровника не так давно простирався від Камчатки до європейської частини Росії та сходу Фенноскандії. При цьому навіть птахи європейської популяції летять зимувати до Південно-Східної Азії [22, 35, 27]. Тобто це хрестоматійний приклад того, що шляхи міграції можуть повторювати шляхи розселення.

На територію України ареал цієї вівсянки заходить тільки вузькою стрічкою в межах заплави середньої течії Десни. Про гніздування дїбровника на Десні у Новгород-Сїверському Полїсї вїдомо вже давно [24, 36]. Станом на 1990-тї рр., поселення цього птаха були зосередженї на вїдрїзку деснянської заплави довжиною близько 90 км – вїд кордону з РФ до с. Радичїв Коропського району Чернїгївської облaстї [1, 11, 9]. Дїбровники гнїздилися там само, де були виявленї ще в 1920-тї рр.

Поширення цієї вівсянки дуже спорадичне, окремї мїсця гнїздування значно вїддаленї одне вїд одного. В кїнці ХХ ст. було вїдомо чотири поселення: околицї с. Очкине Середино-Будського району – можливо, до 5 пар, с. Коротченкове (нинї с. Погрїбки) та с. Собич Шосткинського району Сумської облaстї, околицї с. Радичїв Коропського району Чернїгївської облaстї – приблизно по 10 пар у кожному з цих локалїтетїв [1, 11, 9, 7]. Гнїздування в їнших мїсцях на пївночї Сумської та Чернїгївської облaстей не виключене, але вїд нїде бїльше не знаходили [33]. Слїд зауважити, що повїдомлення про гнїздо дїбровника зї слабо насиженими яйцями, знайдене 10.05.1976 р. у лїсовому яру зї струмком поблизу с. Малї Проходи Харківського району Харківської облaстї [10] – явно помилкове, адже указаний бїотоп ї фенодата зовсїм не вїдповїдають особливостям поширення ї бїологїї виду.

На гнїздуванні дїбровник строго дотримується певної стацїї – заплавлїх лук у долинах рїчок – ї бїльше нїде не гнїздиться. В умовах Десни птахи оселяються на пїдвищених дїлянках сїнокосних лук, якї примикають до рїчки або заболочених стариць; дїлянок з чагарником вони уникають. Тут серед вїдносно невисокого травостою, як правило, присутнї високорослї рослини – рутвиця блискуча, гадючник звичайний, зрїдка кїнський щавель.

Прилїтають дїбровники пїзно, зазвичай у третїй декадї травня чи на початку червня. Масове гнїздування спостерїгається у другїй декадї червня. Гнїзда на землї серед невисокої трави. У двох знайдених повних кладках було по 5 яець [1, 11]. У кїнці липня бїльша частина птахїв покидає район гнїздування, останнї – в серединї серпня.

Як залїтний вид у гнїздовий перїод дїбровник вїдзначався в багатьох мїсцях України. А. К. Шепе [36] спостерїгав двох спїваючих самцїв на островї Днїпра пївденнїше Києва, М. В. Химин [28] – бїля Полонки Луцького району на Волині. Бачили їх декїлька раз у Днїпропетровській облaстї [25, 26, 4]. Спїваючий самець трапився бїля с. Степанївка-1 Приазовського району Запорїжської облaстї [15], а також у Лїсовому масивї в м. Київ [18]. Такї дальнї зальоти взагалї характернї для виду. Вїн зустрїчався у Францїї, Великїй Британїї, Італїї та їн. У багатьох мїсцях дїбровника знаходили також пїд час мїграцїй: в околицях Канева [31], у Черкаському районї [21], на Потавщинї в Зїньковському ї Гадячському районах [6] та в заплаві р. Коломак у Полтавському районї [2]. Зї статусом «рїдкїсний пролїтний» дїбровник внесений до складу орнїтофауни заказника «Печенїжський» на Харківщинї [12].

За різними оцінками, станом на 1990-ті рр. загальна чисельність дїбровника в Україні не перевищувала 50-100 пар [33, 7]. Пізніше, у ХХІ ст., стан популяції значно погіршився. Наші (за активної участі В.М. Малишка) пошуки в 2011 і 2018 рр. на луках у заплаві Десни засвідчують прогресуючу деградацію виду, відсутність раніше відомих його поселень. Єдиний раз поодинокий самець трапився 23.07.2011 р. на лузі поблизу с. Боровичі Середино-Будського району Сумської області. Є також неперевірені дані орнітологів-аматорів про зустрічі на верхньому Дніпрі в Чернігівській області. Показово, що в заплаві р. Десна у суміжній з Україною Брянській області РФ в останні десятиріччя дїбровник також не відзначався, незважаючи на цілеспрямовані пошуки цього виду [17, 14].

Очевидно, що різке погіршення стану деснянської популяції дїбровника визначається тими ж негативними факторами, які діють на всьому гніздовому ареалі і на зимівках, проте тут можуть бути і свої регіональні особливості, наприклад, раннє сінокосіння, випасання худоби в місцях гніздування тощо.

Таким чином, гостро стоїть питання про заходи зі збереження цього виду, посилення його охоронного статусу. Дїбровник був занесений до Червоного списку МСОП (2014 р.) як вид у небезпеці (Endangered). Зараз він уже має статус виду, що знаходиться у критичній небезпеці (Critically Endangered). Цей птах знаходиться під охороною Бернської конвенції, занесений до «Переліку видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області». Однак цих суто декларативних заходів недостатньо. Надмірна обмеженість і спорадичність поширення, негативна динаміка і раніше малої чисельності дїбровника в Україні та інші несприятливі обставини змушують глибоко задуматися над проблемами його охорони і з більшою певністю розглянути раніше поставлене питання про занесення дїбровника до Червоної книги України [1, 11, 8, 7]. На наш погляд, у другу і третю її редакції [29, 30] він не був занесений помилково.

Поки не пізно, цю помилку слід виправити – дїбровника необхідно занести до Червоної книги України. Це надасть правову основу для охорони кожного відомого поселення виду, наприклад, шляхом створення сезонних заказників. Також посилить інтерес до дїбровника, сприятиме розвитку моніторингових досліджень, що диктується необхідністю слідкувати за поширенням і станом населення виду, якістю лучних біотопів і всього заплавного комплексу Десни. Необхідно провести ретельне обстеження заплави Десни в межах колишнього ареалу дїбровника, а також інших можливих місць його гніздування.

Список використаних джерел

1. Афанасьев В. Т., Гаврисъ Г. Г., Клестов Н. Л. Орнитофауна деснянской поймы и ее охрана. Київ, Ин-т зоол. АН Украины. 1992. 58 с. (Препринт 92.7).
2. Байрак О. М., Проскурня М. І., Стецюк Н. О., Слюсар М. В., Томін Е. Ф., Гостудим О. М. Еталони природи Полтавщини: Розповіді про заповідні території. Полтава: Верстка, 2003. 212 с.

3. Бородин О. В. Дубровник *Emberiza aureola* Pallas, 1773 // Красная книга Ульяновской области. Ульяновск, 2008. С. 452-453.
4. Булахов В. Л., Губкин А. А. Современное состояние орнитофауны Днепропетровщины // Праці Українського орнітологічного тов-ва. Т. 1. 1996. С. 3-18.
5. Бурский О. В. Множественная природа сокращения численности дубровника // Первый Всероссийский орнитологический конгресс (г. Тверь, Россия, 29 января – 4 февраля 2018 г.). Тезисы докладов. Тверь, 2018. С. 48.
6. Гавриленко Н. І. Нові види звірів і птахів для Полтавщини і їх біологія // Наук. зап. Полтавського пед. ін-ту. 1946. Т. 6. С. 119-129.
7. Гаврись Г. Г. Вівсянка-дїбровник // Птахи України під охороною Бернської конвенції. Київ, 2003. С. 377-378.
8. Грищенко В. М. Про занесення нових видів птахів до Червоної книги України // Беркут. 1998. Т. 7, вип. 1-2. С. 94-103.
9. Грищенко В. М., Яблоновська-Грищенко Є. Д., Атамась Н. С., Кушка Т. Я., Негода В. В. До орнітофауни середньої течії Десни // Беркут. 1999. Т. 8, вип. 1. С. 108-110.
10. Гудина А. Н. Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. Т. 3. Passeriformes. Запорожье: Днепровский металлург, 2009. 182 с.
11. Книш М. П. Матеріали до поширення та біології дїбровника в Україні // Беркут. 1995. Т. 4, вип. 1-2. С. 43-44.
12. Кривицкий И. А. Заказник «Печенежский» и его орнитофауна // Птицы бассейна Северского Донца. Вып. 4-5. Харьков, 1998. С. 12-22.
13. Корольков А. К., Миронов В. И. Дубровник – *Emberiza aureola* Pallas, 1773 // Красная книга Курской области. Том 1. Редкие и исчезающие виды животных. Тула, 2001. С. 95.
14. Косенко С. М., Кайгородова Е. Ю. Птицы биосферного резервата «Неруссо-Деснянское Полесье». Брянск, 2011. 89 с.
15. Кошелев А. И., Пересадько Л. В. Новые данные о редких залетных птицах Северного Приазовья // Території, що важливі для збереження птахів в Україні – ІВА програма: Мат-ли конф. Київ, 1996. С. 56-57.
16. Кулаков Д. В. Гнездование дубровника *Emberiza aureola* в Вологодской области // Рус. орнитол. журн. 2018. Т. 27, экспресс-вып. № 1597. С. 1821-1823.
17. Лозов Б. Ю., Коршунов Е. Н., Коршунова Е. Н., Шпиленок И. П. Фауна редких и уязвимых птиц Неруссо-Деснянского физико-географического района и проблемы ее сохранения // Редкие и уязвимые виды растений и животных Неруссо-Деснянского физико-географ. района. Брянск: Грани, 1997. С. 149-214.
18. Матус А. А. Встречи некоторых редких видов птиц в Среднем Приднепровье // Беркут. 2002. Т. 11, вип. 1. С. 26.
19. Мищенко А. Л. Дубровник в Европейской России: история побед и поражений // Первый Всероссийский орнитологический конгресс (г. Тверь, Россия, 29 января – 4 февраля 2018 г.). Тезисы докл. Тверь, 2018. С. 226.
20. Назаренко А. А. Великое в малом: нетривиальная динамика популяции, ареала и направленности сезонных миграций у буробоккой белоглазки *Zosterops erythropleurus* в XIX-XX столетиях (о коллизии региональное биоразнообразие – хозяйственная деятельность) // Рус. орнитол. журн. 2018. Т. 27, экспресс-вып. № 1555. С. 168-193.
21. Орлов П. П. Орнітофауна Черкаського району // Наукові записки. Черкаський держ. пед. ін-т. Черкаси, 1948. Вип. 2, кн. 2. 117 с.
22. Спангенберг Е. П., Судилова А. М. Род овсянки // Птицы Советского Союза. М.: Сов. наука, 1954. Т. 5. С. 376-498.
23. Список редких гнездящихся птиц Европейского центра России // Редкие виды птиц Нечерноземного центра России. М., 1998. С. 318-320.
24. Станчинский В. В. Географическая изменчивость и распространение дубровника, *Emberiza aureola* Pall. // Ежегодник Зоол. музея АН СССР. 1929. Т. 29. С. 243-265.
25. Стаховский В. В. Некоторые данные о птицах днепровской плавни в связи со

- строительством Каховской ГЭС // Третья экологическая конф.: Тез. докл. Ч. 3 / Киев. гос. ун-т. Киев, 1954. С. 158-160.
26. Стаховский В. В., Мясоедова О. М. Некоторые данные о наземных позвоночных Днепровской плавни в связи со строительством Каховской ГЭС // Вопросы экологии. Киев, 1957. Т. 2. С. 182-189.
 27. Степанян Л. С. Конспект орнитологической фауны России и сопредельных территорий (в границах СССР как исторической области). М.: Академкнига, 2003. 808 с.
 28. Химин М. В. Перше спостереження вівсянки-дїбровника (*Emberiza aureola*) на заході України // Каталог орнітофауни західних областей України. Луцьк, 1991. Вип. 2. С. 137-138.
 29. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Українська енциклопедія, 1994. 464 с.
 30. Червона книга України. Тваринний світ. Т.2 / за ред. І. А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.
 31. Шарлемань М. В. Птахи УРСР. (Матеріали до фауни). Київ: АН УРСР, 1938. 266 с.
 32. Fijen T. P. M. Dramatic decline of Yellow-breasted Bunting due to illegal trapping // Dutch Birding. 2015. 37 (5). P. 337-338.
 33. Grischtschenko V. Die Weidenammer *Emberiza aureola* in der Ukraine // Ornithologische Mitteilungen. 2001. Bd. 53, Nr. 9. S. 303-306.
 34. Kamp J., Opper S., Ananin A. A., Durnev Y. A., Gashev S. N., Hölzel N., Mishchenko A. L., Pessa J., Smirenski S. M., Strelnikov E. G., Timonen S., Wolanska K. and Chan S. Global population collapse in a superabundant migratory bird and illegal trapping in China // Conservation Biology. 2015. 29 (6). P. 1684-1694. Version of Record online: 8 JUN 2015. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cobi.12537/full>Johannes.
 35. Ojanen M. Yellow-breasted Bunting // The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London: Poyser, 1997. P. 756.
 36. Schepe A. Zum Vordringen der Weidenammer (*Emberiza aureola* Pall.) in der Ukraine // Ornithol. Monatsber. 1931. 39 (3). S. 88-89.
 37. Tamada K. Population change of grassland birds over ten years in Nakashibetsu, eastern Hokkaido // Ornithol. Sci., 2006. Vol. 5. P. 127-131.
 38. Thomas A., Heim W. Die Weidenammer verschwindet – Welche Gefahren drohen im Brutgebiet? // Vogelwarte. 2016. 54 (4). S. 350-351

ЦЕЛОМИЦЕТЫ НА КУЛЬТИВИРУЕМЫХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЯХ ЦЕНТРАЛЬНОГО БОТАНИЧЕСКОГО САДА НАН БЕЛАРУСИ

Кориняк С. И., Миркина Е. В., Иванова А. Д., Соловьева В. К.

Институт экспериментальной ботаники им. В.Ф. Купревича НАН Беларуси

Средняя школа № 114 г. Минска им. Симона Боливара

SS70@mail.ru, mirkina_71@mail.ru,

n4sty.ivanova@mail.ru, Vita.Soloveva.2002@mail.ru

Ботанические сады и плантации лекарственных растений создаются человеком из дикорастущих и являются не самовоспроизводящимися и не саморегулирующимися биоценозами. Один из факторов, увеличивающий их нестабильность различные заболевания, (в основном вызванные фитопатогенными грибами) ведущие к обеднению видового и генетического разнообразия.

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Природничо-географічний факультет
Міністерство екології та природних ресурсів України
Гетьманський національний природний парк
Поліський державний університет (Республіка Білорусь)
St. Cloud State University (Minnesota, USA)

**Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ»,
присвяченої 10-річчю створення
Гетьманського національного природного парку
24-26 травня 2019 р.**

**Papers presented at VIII International Scientific Conference
«CURRENT PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL RESEARCH»,
dedicated to the 10th anniversary of foundation
Getmanski National Natural Park
May 24-26, 2019**

Суми – 2019

УДК 502.3+504.453+57.017

ББК 20.1+26.222.8+26.301

А 43

Друкується згідно з рішенням вченої ради
природничо-географічного факультету
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Редакційна колегія:

В. І. Шейко, доктор біологічних наук, професор (голова)
Г. Я. Касьяненко, кандидат хімічних наук, доцент (заст. голови);
Ю. І. Литвиненко, кандидат біологічних наук, доцент (відп. редактор);
О. Г. Корнус, кандидат географічних наук, доцент;
А. О. Корнус, кандидат географічних наук, доцент;
О. М. Бабенко, кандидат педагогічних наук, доцент;
Ю. В. Харченко, кандидат хімічних наук, доцент;
О. О. Пташенчук, кандидат педагогічних наук.

А 43 Актуальні проблеми дослідження довкілля. Збірник наукових праць (за матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 10-річчю створення Гетьманського національного природного парку, 24-26 травня 2019 р., м. Суми) / Ред. кол.: Шейко В. І., Касьяненко Г. Я., Литвиненко Ю. І. та ін.; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 334 с.

У виданні викладені результати досліджень конкретних об'єктів довкілля, порушуються проблеми взаємодії людини і природи та інші питання, які були представлені на VIII Міжнародній науковій конференції, присвяченій 10-річчю створення Гетьманського національного природного парку, що відбулася у м. Суми 24-26 травня 2019 р.

Для фахівців у галузі біології, географії, екології, хімії, працівників державних і громадських природоохоронних закладів, учителів та студентів, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблемами взаємодії природи суспільства.

Матеріали надруковані у авторській редакції.

УДК 502.3+504.453+57.017

ББК 20.1+26.222.8+26.301

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019

© Колектив авторів, 2019